

Sukupuolen käännöksiä Epänormatiivisen sukupuolen suomentamisesta

Anna Merikallio
Turun yliopisto

Abstract

This paper examines three science fiction texts by Ursula K. Le Guin and their translations from English into Finnish. It concentrates on how the translation strategies of the 3rd person singular pronouns and surrounding gendered expressions that (re)produce nonnormative gender in the source texts affect gender representation in the target texts. Two parallel corpora, one in English and the other in Finnish, are analysed with corpus methods. The resulting statistics support the translation analysis of each text. The paper shows how the nonnormative gender representation in the source texts becomes diluted in the target texts because of domesticating translation strategies.

Keywords: literary translation, gender, normativity, personal pronouns, science fiction

Avainsanat: kirjallisuuden kääntäminen, sukupuoli, normatiivisuus, persoonapronominit, tieteiskirjallisuus

1 Johdanto

Tämä artikkeli käsittelee palkitun yhdysvaltalaiskirjailija Ursula K. Le Guinin (1929–2018) kolmen tieteistekstin suomennoksia feministisen ja queer-käännöstieteen näkökulmasta. Erityisesti se keskittyy siihen, miten lähtöteksteissä tuotetaan epänormatiivista sukupuolta ja millä tavalla käytetyt käänносstrategiat vaikuttavat sen representaatioon kohdeteksteissä.

Artikkelissa tarkastellaan sitä, miten englanninkielisen lähtötekstin **sukupuolirepresentaatio** muuttuu käännettäessä suomen kieleen. Feministiteoreetikko Judith Butlerin (2002: 3–4) mukaan sukupuolen representaatio voi viitata sekä tapaan, jolla edistetään sukupuolen edustajan näkyvyyttä ja toimijuutta yhteiskunnassa, että kielellisen tapaan näyttää tai vääristää käsityksiä siitä, millaisena sukupuolta pidetään. Mikäli suomentaja ei ota huomioon kääntämisen vaikutuksia sukupuoleen, käänнос saattaa häivyttää tai jopa sensuroida lähtötekstin sukupuolirepresentaatiota. Tämä voi vähentää vähemmistöjen näkyvyyttä kohdekuulttuurissa julkaistavissa teksteissä ja sitä kautta välillisesti vahvistaa sukupuolistereotyyppioita yhteiskunnassa. Kirjallisuuden suomentaminen voi siis vahvistaa

tai purkaa sukupuolistereotypioita ja sukupuolten valta-asetelmia. Feministinen tieteiskirjallisuus, jota Ursula Le Guin edustaa, haastaa lukijaa ajattelemaan tuttujakin asioita, kuten sukupuolta, uusista näkökulmista (Roberts 1993). Tämä mahdollisuus kuitenkin hukataan, mikäli suomennos kuvaa sukupuolta stereotyypisesti.

Le Guin on monia kirjallisuuspalkintoja saanut yhdysvaltalainen ”tieteis- ja fantasia-kirjallisuuden mestari” (Le Guin 2005: 7). Hänen teoksensa ovat usein filosofisia ja feministisiä tutkielmia ihmisyydestä. Le Guin puhui itse sekä esipuheissaan että esseissään paljon englannin kielen sukupuolittuneisuudesta, erityisesti persoonapronominien suhteen. Le Guinin näkökulma muuttui sitä feministisemmäksi ja kielitietoisemmaksi, mitä vanhemmaksi hän kävi (ks. esim. Le Guin 1989). Hänestä tuli yhä kriittisempi maskuliinista kielen normistoa kohtaan. Koska normikriittisyys, kielipolitiikka ja feminismi olivat keskeisiä niin kirjailijalle kuin teksteille itselleen, olisi tärkeää, että nämä seikat otettaisiin huomioon myös tekstejä suomennettaessa.

Tämän tutkimuksen aineistoon kuuluvissa teksteissä Le Guin käyttää sukupuolitettuja persoonapronomineja ja muita ilmauksia tarkoituksellisen ristiriitaisesti, esimerkiksi viittaamalla substantiiviin *king* pronomiinilla *she*. Tarkastelen tutkimuksessani, miten tämä ristiriita mahdollisesti näkyy kohdeteksteissä. Yhdistän tutkimuksessa määrällistä ja laadullista korpustutkimusta sekä käänösanalyysia, jonka toteutan tarkastelemalla kohdetekstissä ilmeneviä vieraannuttamisen ja kotouttamisen käänösstrategioita (Venuti 2018 [1995]) ja niiden suhdetta Marc Démontin (2018) ehdottamiin queer-tekstien käänös-tapoihin.

Kuten Penelope Eckert ja Sally McConnell-Ginet (2003: 9) kirjoittavat teoksessaan *Language and Gender*, sukupuolistereotypioita voi olla vaikea tarkastella kriittisesti, sillä ne ovat juurtuneet kieleemme ja tapaamme ajatella. Ajattelutapoja on kuitenkin mahdollista muuttaa, jos sukupuolesta puhumisen ja kirjoittamisen kielellisiä käytäntöjä saadaan murrettua (mts. 44). Tällaisia konventioita ovat vaikkapa maskuliinisen sanaston ensisijaisuus feminiiniseen nähden (vrt. *herra ja rouva* ja *Mr. and Mrs.*) (esim. Eckert & McConnell-Ginet 2003; Engelberg 2016). Sukupuolikonventioita voidaan murtaa kirjallisuudessa esimerkiksi **epänormatiivisen sukupuolen representaatiolla**. Tällöin sukupuolta kuvataan tavalla, joka haraa yhteiskunnallisesti vallitsevaa normia, kuten binääristä mies–nainen-jakoa, vastaan.

Kielellisten konventioiden murtumia tai vinoutumia löytyy runsaasti Le Guinin teksteistä, mikä tekeekin niistä erityisen hedelmällisen tutkimuskohteen. Tässä artikkelissa erittelen sitä, kuinka hänen tekstiensä suomennoksissa on joko vahvistettu tai purettu sukupuolistereotypioita. Vahvistamisella tarkoitan stereotyypisen sukupuolen toisintamista ja purkamisella sen haastamista uusilla ja erilaisilla sukupuolen kuvaamisen tavoilla käyttämällä.

Tutkin artikkelissa seuraavia kysymyksiä:

1. Kuinka lähtötekstien epänormatiivista sukupuolta tuottava kieli on suomennettu? Millaisia käänösstrategioita on käytetty?
2. Millä tavalla epänormatiivisen sukupuolen representaatio välittyy suomennoksissa? Miten käänösstrategiat vaikuttavat tähän?

Seuraavaksi käsittelen sukupuolen representaatioon liittyvää teoriaa kielitieteen ja käännöstieteen viitekehyksessä. Esittelen myös lyhyesti tieteiskirjallisuuteen liittyvää teoriaa sukupuolen representaation näkökulmasta. Luvuissa 3 ja 4 esittelen tutkimusaineistona käyttämäni Le Guinin kolme tieteistekstiä sekä tutkimusmenetelmät: korpusanalyysin ja käännoanalyysin. Luku 5 koostuu aineiston korpusanalyysista ja valittujen esimerkkien käännoanalyysista. Luvussa 6 esittelen tutkimustulokseni ja kuvaan sitä, miten teksteissä käytetyt käännostratogaisut vaikuttavat sukupuolen representaatioon. Lopuksi pohdin epänormatiivisen sukupuolen teemaa käännoistieteessä sekä sitä, mihin suuntaan tutkimustani voisi myöhemmin laajentaa.

2 Toiseuden teoriaa

2.1 Sukupuolen kieli

Tutkimuksessani käsittelen poikkeamia hegemonisesta, normatiivisesta sukupuoli-käsityksestä, joka on vallitseva kulttuurinen käsitys siitä, mikä on ”normaalia” tai ”tyypillistä” sukupuolen tekemistä tai sen ilmaisua (Butler 2002: 24). Ihmisoikeusjärjestö Setan *Sateenkaarisanastossa* (2018) sukupuolinormatiivisuus määritellään joukoksi kirjoittamattomia sääntöjä, joiden mukaan ”ihmiset ovat naisia tai miehiä ja heidän tulisi käyttäytyä naisille ja miehille tyypillisellä tavalla”. Normatiivinen sukupuoli on siis binäärinen ja usein liitoksissa heteronormatiivisuuteen, eli siihen, miten ”puheessa ja ajattelussa sekä erilaisin muin käytännöin institutionalisoitu heteroseksuaalisuus muodostaa sosiaalisten ja seksuaalisten suhteiden oletusarvoisen, luonnollistetun, ainoan hyväksytyin ja tavoiteltavan mallin” (Rossi 2015: 11).

Epänormatiivinen sukupuoli ei sovi binääriseen nainen–mies-jakoon. Se kattaa erilaisia identiteettejä ja sosiaalisia kategorioita, kuten androgynian, sukupuolettomuuden sekä trans-, inter- ja muunsukupuolisuuden (Seta 2018). Vaikka tutkimusaineistossani ei käsitelläkään näitä sukupuolia suoraan, Le Guinin tarinat esittävät vaihtoehtoja binääriselle sukupuolelle ja sitä kautta kyseenalaistavat normatiivisen sukupuolikäsityksen. Le Guinin tarinat osoittavat, että ihmisyyys ja sukupuoli ovat monimuotoisempia kuin yleisesti ajatellaan ja kertomisen arvoisia kirjallisuuden teemoja (tarinan kerrottavuudesta [*tellability*] ks. esim. Baroni 2014).

Outouttaminen, englanniksi *estrangement*, on yksi tieteiskirjallisuudelle tyypillisistä kirjallisista keinoista (Roberts 2006: 8). Sukupuolen outouttamista, jota Le Guinin tarinoissakin esiintyy, voi pitää normatiivisen sukupuolen purkamisena, yrityksenä nähdä sukupuoleen liittyvän ideologian taakse (mts. 86). Narratologiassa samastuminen tarinaan ja sen henkilöihämoihin voidaan nähdä itsen laajentumisena, jossa lukija voi ”tuntea toisen tunteet ja ajatella toisen ajatukset” (Slater ym. 2014: 443; käänno A. M.). Lukija voi samastua sukupuolisesti outoutettuun henkilöihämoon, jolloin henkilöihämon normista poikkeavat sukupuolipiirteet tulevat lähemmäksi lukijaa. Samastuessa lukija voi nähdä norminmukaisen, muuttumattoman ja ulospäin näkyvän sukupuolen uusin silmin ja alkaa haastaa käsitystä normin pysyvyydestä.

Mila Engelberg (2016; 2018) on tutkinut suomen kielen seksismiä. Engelbergin mukaan sukupuolisyryvä kielenkäyttö on ”sukupuoleen perustuvaa alentamista, stereotypisointia ja näkymättömäksi tekemistä kielellisin keinoin” (Engelberg 2018: 13). Tutkimuksessani keskityn näistä syrjimisestä muodoista erityisesti sukupuolen epänormatiivisuuden näkymättömäksi tekemiseen, johon jotkin käänösstrategiat saattavat johtaa. Engelberg on tutkinut myös *hän*-sanana sukupuolikonnotaatioita. Hänen väitöskirjaansa varten tekemissään tutkimuksissa osallistujilla oli selkeä taipumus tulkita *hän*-sanana viitatuskohde enemmän mieheksi kuin naiseksi, vaikka sukupuoli ei käynyt tutkimusasetelmasta ilmi. Engelberg (mts. 52) puhuukin *hän*-pronominin **piilomaskuliinisuudesta**.

Monika Fludernik (1999) on tutkinut lukijoiden käsityksiä kaunokirjallisen tekstin kertojan sukupuolesta. Eksplisiittisiä tapoja tuottaa sukupuolta ovat hänen mukaansa fyysisten ominaisuuksien kuvaukset sekä maskuliiniseen tai feminiiniseen kohteeseen viittaavat pronominit ja substantiivit (1999: kappale 2). Tästä näkökulmasta suomen *hän*-pronomini on ongelmallinen, sillä se poistaa englannista käännettäessä yhden tavan, jolla sukupuolta eksplisiittisesti tuotetaan. Fludernikin (1999: kappale 13) mukaan lukijat käyttävät usein tulkinnassaan hyväksi kulttuurisia normeja, joiden perusteella he määrittävät kertojan sukupuolen. Voidaan siis ajatella lukijan tulkitsevan sukupuolta normatiivisesti, ellei teksti eksplisiittisesti anna aiheita muuhun. Mikäli epänormatiiviset sukupuoli- viittaukset vähenevät käännettäessä, kohdetekstin lukijoiden tulkinta saattaa olla lähtötekstin lukijoita normatiivisempi.

2.2 Feministinen käänöstiede ja queer

Feministinen käänöstiede on tutkinut sukupuolta sekä kääntäjän että käännettävän tekstin näkökulmasta jo pitkään. Tutkimus on keskittynyt erityisesti naisia käsittelevien tekstien kääntämiseen ja naiskääntäjäyyteen (von Flotow 2011; 2016 [1997]; Simon 1996). Queer-käänöstiede puolestaan on ollut kiinnostunut seksuaalivähemmistöjä koskevista teksteistä (Harvey 2003; Júnior 2005). Sukupuolivähemmistöjä koskevat tekstit ovat olleet tutkimuksen kohteina käänöstieteessä vasta viime vuosina (esim. Baer & Kaindl 2017; Rose 2021; Baldo, Evans & Guo 2021). Oma tutkimukseni täydentää tätä tutkimussuuntaa erityisesti suomentamisen kontekstissa.

Vanessa Leonardi tarkastelee artikkelissaan ”Can we translate ambiguity?” (2013) monitulkintaisen sukupuolen kääntämistä englannista italiaan. Hänen tutkimuksessaan englanninkielinen lähtöteksti pyrkii minimoimaan kaikki viitteet sukupuoleen, jolloin italian kielen pakottama valinta feminiinisen tai maskuliinisen vaihtoehdon välillä tuottaa käänösongelman. Oma tutkimukseni on rakenteeltaan samankaltainen kuin Leonardin, mutta kääntämisen haasteet ovat päinvastaiset: englanninkielisessä lähtöteksteissä esiintyvä sukupuolitetuilla persoonapronomineilla leikittely ei ole suoraan suomen kielessä mahdollista. Vaikka käänösongelmat johtuvat osin kielten rakenteista, niistä aiheutuvien mikrotason käänössiirtymien vaikutukset heijastuvat makrotasolle. Kääntäjä voi tahallaan tai tahattomasti häivyttää tai jopa hävittää lähtötekstin epänormatiiviset sukupuoli- liittyvät piirteet. José Santaemilian (2005: 6) mukaan kääntämisellä on valta tehdä sukupuoli-identiteeteistä näkyviä tai näkymättömiä, arvokkaita tai arvottomia. Täten sukupuolen kääntämistä voidaan tarkastella myös kääntämisen etiikan näkökulmasta.

Marc Démont on tutkinut seksuaalivähemmistöjä käsittelevien queer-tekstien kääntämistä. Hän jakaa queer-tekstien käännösstrategiat kolmeen käännöstapaan (*modes*), joissa lähtötekstin queer-piirteitä joko jätetään huomiotta (*misrecognizing translation*), latistetaan stereotyyppioiksi (*minoritizing translation*) tai kunnioitetaan monitulkintaisina ja -merkityksisinä (*queering translation*) (Démont 2018: 157). Démont (mas. 166) haluaa asettaa tekstien epänormatiivisen queer-merkitysverkoston käännöksen keskiöön, sillä tämä estää monimerkityksisyyden häivyttämisen tai huomiotta jättämisen. Tämä on myös epänormatiivista sukupuolta käännettäessä tärkeää.

Käytän tutkimuksessani Démontin jakoa, joka muistuttaa Lawrence Venutin (2018 [1995]: xiii) tekemää jakoa kotouttaviin, eksotisoiviin ja vieraannuttaviin käännöksiin. Venuti (2018 [1995]) on käsitellyt kotouttamista ja vieraannuttamista englantiin kääntämisen, nimenomaan anglosaksisen valtakulttuurin kontekstissa. Vaikka kaikki kääntäminen on lähtökohtaisesti kotouttavaa, kääntäjän on mahdollista tuottaa vierautta kohdekulttuurin kontekstissa (mts. xii–xiii). Venutin mukaan kotouttava ja vieraannuttava käännös viittaavat käännöksen eettisiin vaikutuksiin yksittäisten käännösvalintojen sijaan (mp.). Kotouttamista ja vieraannuttamista voi tarkastella myös sukupuolen representaation kääntämisen näkökulmasta. Tässä artikkelissa termeillä viitataan ratkaisuihin, joilla joko häivytetään tai korostetaan epänormatiivista sukupuolta. Mikäli käännettävä teksti sisältää epänormatiivisen sukupuolen representaatioita, sen kotouttava käännös voi häivyttää sukupuolen moninaisuutta ja korvata sen normatiivisella representaatiolla. Tällöin vieraannuttamisen voi ajatella olevan epänormatiivisen sukupuolen representaation kannalta parempi strategia.

3 Aineisto

3.1 Lyhyesti Le Guinista

Ursula K. Le Guin käsitteli feministisiä aiheita laajalti kirjoituksissaan. Hän tarkasteli sukupuolta erityisesti esseessään ”Is Gender Necessary: Redux” (Le Guin 1989), jossa hän vastasi *The Left Hand of Darkness* -romaanin kohdistuneeseen (feministiseen) kritiikkiin ja eritteli sukupuolitettuun kieleen liittyvästi oman ajattelunsa kehittymistä. Saamastaan kritiikistä huolimatta Le Guinin katsotaan yleisesti kuuluvan feministisen tieteiskirjallisuuden kaanoniin (ks. esim. Roberts 1993: 90).

Le Guin tutkaili sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviä teemoja monissa novelleissaan ja romaaneissaan. Gethen-planeetan androgyyneistä, alati muutoksessa olevista asukkaista hän kirjoitti ensimmäisen kerran vuonna 1969. Kuitenkin vasta vuonna 1995 Le Guin (2002: ix) koki olevansa tarpeeksi itsevarma ja häpeilemätön kirjoittaakseen suoraan getheniläisten fysiologiasta ja sen vaikutuksesta heidän kulttuuriinsa: sukupuolisesta kypsymisestä, seksistä ja sukupuolikierron vaikutuksista kehoon.

3.2 Tieteiskirjalliset tekstit aineistona

Tutkimukseni aineisto koostuu kolmesta Le Guinin tieteistekstistä ja niiden suomennoksista. Lähtötekstit ovat ”Winter’s King” (2004 [1969]), *The Left Hand of Darkness* (1969)

ja ”Coming of Age in Karhide” (2002 [1995]). Kohdetekstit ovat Johanna Vainikainen-Uusitalon suomentama ”Talven kuningas” (2005), Kalevi Nyytäjän suomentama *Pimeyden vasen käsi* (1986 [1976]) ja Jyrki Iivosen suomentama ”Täysikäistyminen Karhissa” (2019).

Tekstit sijoittuvat androgyynien humanoidien asuttamalle planeetalle Gethenille ja käsittelevät toiseuden, osallisuuden ja sukupuolen teemoja. Ne ovat osa löyhästi toisiinsa liittyvistä tarinoista koostuvaa kokonaisuutta, *Hainilaista sarjaa*. Jokaisen tekstin keskiössä ovat planeetan asukkaat, jotka ovat enimmäns osan ajasta sukupuoleettomia. Heidän kehonsa kuitenkin muuttuvat hormonaalisen syklin mukaan kerran kuussa ja saavat joko maskuliinisia tai feminiinisiä sukupuolipiirteitä. Jokainen getheniläinen voi olla kerran kuukaudessa mies tai nainen, mikä vuoksi hän voi myös olla lapsilleen joko isä tai äiti riippuen siitä, onko hän siittänyt vai synnyttänyt lapsen. Tarinoissa leikitellään tämän sukupuolisen toiseuden tekemisellä tutuksi ja yksisukupuolisuuden tekemisellä oudoksi.

Tarkasteltavat tekstit on käännetty eri vuosikymmenillä, vuosia lähtötekstien ilmestymisen jälkeen ja niillä on eri kääntäjät. Historiallisella kontekstilla ja kääntäjien henkilökohtaisilla taustoilla ja tilanteilla on väistämättä ollut vaikutusta suomennoksiin, mutta näitä en tämän artikkelin puitteissa käsittele. Olen kuitenkin ottanut analyysissäni huomioon sekä lähtö- että kohdetekstien paratekstejä, kuten kirjailijan esipuheita ja esseitä, toimittajien esipuheita sekä kääntäjien huomautuksia.

Näissä kolmessa tekstissä Le Guin siis kuvailee getheniläisten epänormatiivista, androgyynia ja muuttuvaa sukupuolta normatiivisella, binääriseen sukupuolikäsitykseen kytketyllä kielellä. Englannin käyttämistä sukupuolen ilmaisuun käsitellään tarinoiden kontekstissa, kun eri kertojat kommentoivat käytetyn kielen rajoituksia. Tarinoiden sisäisesti näkökulmahahmot eivät käytä getheniläisten kulloisestakin sukupuolisesta tilasta riippuvia persoonapronomineja, vaikka joitain keksityn kielen sanoja teksteissä esiintyykin. Tämä asettaa hegemonisen binääristen persoonapronominien käyttämisen viistovaloon. Se kannustaa pohtimaan, miksi juuri englannin tapa käyttää pronomineja on normaalia, kun kielellinen sukupuolittaminen on mahdollista tehdä tällä tavalla myös toisin.

3.2.1 ”Winter’s King”

Novelli ”Winter’s King” on ensimmäinen teksti, jossa Le Guin kirjoitti Gethen-planeetasta ja sen androgyyneistä asukkaista. Hän (2004) kertoo huomanneensa vasta kirjoittamisen edetessä, etteivät getheniläiset olleet miehiä eivätkä naisia. Tarina käsittelee erään kuningaskunnan poliittisia valtataisteluita ja niiden suhdetta planeettojenväliseen liittoon. Tarinan päähenkilö on kuningas Argaven, joka päätyy lähtemään maanpakoon avaruusaluksella ja palaa vuosikymmeniä myöhemmin hallitsemaan kaaokseen sortunutta kuningaskuntaansa uudelleen. Sukupuolella ei ole tarinassa kovin suurta roolia, mutta siihen viitataan sukulaisuussuhteissa, kun kuningas Argaven muistelee lapsensa imettämistä. Sukupuoli korostuu novellin uudelleenjulkaisussa, jossa Le Guin korvasi kaikki getheniläisiin viittaavat *he*-pronominit pronomiinilla *she*. Tämä tuottaa uudessa painoksessa tilanteita, joissa esimerkiksi maskuliiniseen substantiiviin *king* viitataan feminiinillä pronomiinilla *she*.

Novellin käänös ”Talven kuningas” julkaistiin osana *Pimeälipas ja muita kertomuksia* -kokoelmaa, joka sisältää valikoiman Le Guinin *Wind's Twelve Quarters* -kokoelman novelleja (Le Guin 2005: 7). ”Talven kuninkaan” lähtöteksti on siis kirjailijan esipuheella varustettu novellin uudelleenjulkaisu, jossa sukupuolipronominit on vaihdettu. Kokoelma sisältää sen toimittaneen Vesa Sisätön esipuheen sekä kaikki Le Guinin novelleihinsa liittämien esipuheiden suomennokset. ”Talven kuninkaan” esipuheesta löytyy myös yksi suomentaja Johanna Vainikainen-Uusitalon huomautus:

Henkilöiden androgynialla on vähän tekemistä itse tarinan kanssa, mutta pronominin muutos tekee **(englanninkieliselle lukijalle, suomennoksessa tämä muutos ei näy, suom. huom.)** selväksi, että keskeinen paradoksinen vanhemman ja lapsen suhde ei ole jonkinlainen käänteinen Oidipus-tvisti kuten aiemmasta versiosta saattoi päätellä, vaan jotakin vähemmän tuttua ja monimielisempää. (Le Guin 2005: 42: korostus A. M.)

3.2.2 *The Left Hand of Darkness*

The Left Hand of Darkness on Le Guinin läpimurtoromaani. Se kertoo planeettojenvälisen liiton edustajasta Genly Aista, joka on matkannut Gethen-planeetalle aloittaakseen neuvottelut liiton ja planeetan välisestä yhteistyöstä, sekä poliitikko Estravenista, jonka kanssa Ai vedetään mukaan kahden getheniläisen valtakunnan välisiin valtataisteluihin. Tarinan keskiössä on Ain, Maa-planeetan miehen, ja Estravenin, Gethen-planeetan androgyynin, ihmissuhde, joka väärinkäsitysten kautta kehittyy ystävyudeksi ja rakkaudeksi.

Sukupuolisia eroavaisuuksia käsitellään teoksessa paljon. Ain käsitys getheniläisten sukupuolesta muuttuu tarinan edetessä niin, että hänen epäluulonsa sitä kohtaan häviää ja siitä tulee hänelle normaali. Getheniläisten hahmojen sukupuolen muutoksia korostetaan käyttämällä samaan hahmoon viitattaessa sekä *he-* että *she-*pronominia.

Romaanin käänös *Pimeyden vasen käsi* ei sisällä kääntäjän esipuhetta tai huomautuksia. Uuteen englanninkieliseen painokseen lisättiin Le Guinin esipuhe vasta suomennoksen julkaisun jälkeen.

3.2.3 ”Coming of Age in Karhide”

Novellissa ”Coming of Age in Karhide” palataan Gethen-planeetalle, mutta tarina keskittyy tähtienvälisen politiikan sijaan yhden henkilöahmon, Sovin kasvukertomukseen omasta murrosiästään ja siihen liittyvistä perinteisistä siirtymäriiteistä. Näkökulma sukupuoleen eroaa kahdesta muusta tarinasta, sillä tarinassa piilevä, muuntuva sukupuoli nähdään ainoastaan getheniläisten itsensä näkökulmasta.

”Täysikäistyminen Karhidessa” julkaistiin Le Guinin novelleja sisältävässä kokoelmassa *Maailman syntymäpäivä ja muita tarinoita* (2019). Kokoelma sisältää *Birthday of the World and Other Stories* -kokoelman (2002) kaikki novellit sekä Le Guinin oman esipuheen suomennettuna. Kirjassa ei ole toimittajan tai suomentajan esipuhetta tai kommentteja.

3.3 Aineiston rinnakkaiskorpuksista

Tutkimustani varten olen koonnut rinnakkaiskorpuksia eli koneluettavat tekstikokoelmat edellä mainituista teksteistä. Kokosin korpuksia skannaamalla kirjoista pdf-tiedostot, jotka olen ajanut Word-tekstinkäsittelyohjelman integroidun tekstintunnistusohjelman läpi, verrannut niitä painettuun tekstiin ja korjannut automaattisen tekstintunnistuksen tekemät virheet.

Rinnakkaiskorpuksia ei ole annotoitu, eli niissä ei ole merkintöjä yksittäisten saneiden sanaluokista tai lauseiden kieliopillisesta jäsenyyksestä, sillä annotointi on työlästä ja sen tuottama tieto olisi ollut tutkimukseni rajauksen kannalta epäoleellista. Mahdollista myöhempää käyttöä varten korpuksia voisi annotoida. Korpuksia ovat myös kohdistamattomia, minkä vuoksi olen hakenut lähtötekstejä vastaavat kohdat kohdeteksteistä käsin. Kohdistaminen helpottaisi tekstien myöhempää tarkastelua.

4 Menetelmät

Käytän tutkimuksessani korpusanalyysia ja käännoanalyysia. Pelkkä korpustutkimus näin suppeasta aineistosta ei olisi tarkoituksenmukaista, sillä sen tarkoitus on usein antaa yleiskuva suuresta määrästä dataa. Korpusanalyysi kuitenkin tukee käännoanalyysia, sillä se helpottaa kiinnostavien esimerkkien löytämistä ja tekstien hahmottamista kokonaisuuksina.

Korpusanalyysissa käytin *she*- ja *he*-persoonapronominien esiintymien ja kielellisen kontekstin tarkasteluun AntConc-konkordanssi-ohjelmaa. Hain teksteistä sanojen esiintymiä ja tutkin yksittäisiä osumia tarkemmin. Koostin tutkittavista sanoista listan, joka sisälsi pronominin perusmuodon lisäksi sen taivutusmuodot, joita hain korpuksista AntConcilla. Lisäksi hain osumia sanavartalolla ja jokerimerkillä, joka tuottaa kaikki sanavartalolla alkavat sanat (esim. *she** → *she'd*). Virheelliset hakutulokset (esim. *sheet*) poistin käsin.

Valitsin korpushakujen tulosten pohjalta kustakin tekstistä yhden 3–5 virkkeen mittaisen esimerkin, joka edustaa *he*- ja *she*-persoonapronominien ja muiden sukupuolitettujen ilmausten välistä ristiriitaa. Käännoanalyysissani vertaan lähtötekstien ja kohdetekstien maskuliinista ja feminiinistä kieliainesta. Tämän vertailun pohjalta analysoin myös esimerkkien epänormatiiviseen sukupuoleen liittyviä käännostrategioita.

5 Analyysi

Analyysissani käytän lähtö- ja kohdeteksteistä lyhenteitä LT1 (”Winter’s King”), LT2 (*The Left Hand of Darkness*) ja LT3 (”Coming of Age in Karhide”) sekä vastaavasti lyhenteitä KT1 (”Talven kuningas”), KT2 (*Pimeyden vasen käsi*) ja KT3 (”Täysikäistymisen Karhidessa”).

5.1 Korpusanalyysi

Taulukko 1 esittää englannin *he-* ja *she-*pronominien ja suomen *hän-*pronominin esiintymät lähtö- ja kohdeteksteissä sekä erikseen että yhteensä:

Taulukko 1: Persoonapronominien esiintymät lähtö- ja kohdeteksteissä

Pronomini	LT1	LT2	LT3	Yht.	Pronomini	KT1	KT2	KT3	Yht.
<i>she</i>	270	27	22	319	<i>hän</i>	227	1787	73	2087
<i>he</i>	28	2048	62	2138					

Lukuihin on laskettu kunkin pronominin perusmuodon lisäksi sen taivutusmuodot. *He-*pronominin suuren määrän LT2:ssa selittää osin se, että se on sanamäärältään huomattavasti laajempi kuin LT1 ja LT3. Toisaalta Le Guin mainitsee käyttäneensä *he-*pronominia LT2:ssa viittaamaan sekä mieshahmoihin että androgyyneihin hahmoihin siksi, että se on tunnusmerkittävämpi kuin *she* (Le Guin 1989: 15). LT1:ssä *she-*pronominien huomattava osuus johtuu siitä, että novellin ensijulkaisussa käytetyt androgyyneihin hahmoihin viittaavat *he-*pronomininit on vaihdettu myöhemmässä painoksessa feminiinisiksi. LT3:ssa persoonapronomineja on käytetty ylipäätään vähemmän, ja ne jakautuvat feminiinisiin ja maskuliinisiin tasaisemmin kuin kahdessa muussa lähtötekstissä. Le Guinin tapa kuvailla androgyynejä hahmoja vaikuttaa siis muuttuneen vähemmän, tai ainakin tasavertaisemmin, binääriseen suuntaan.

Vaikka lähtöteksteissä persoonapronomineja on 370 enemmän kuin kohdeteksteissä, voinee eron ainakin osittain selittää suomen kielen omistusliitteillä, joita voi käyttää persoonapronominin sijaan (esim. *she hurt her hand* → *hän satutti kätensä*). Lukujen perusteella vaikuttaa siltä, että ainakin valtaosa englannin persoonapronomineista on käännetty *hän-*pronominilla.

Taulukko 2 on esimerkki käännösvertailusta AntConc-ohjelman avulla:

Taulukko 2: AntConc-tulosten vertailua

LT1	pronounced Ollul as Orrur some people laughed.	She	attempted also to unlearn that she was a king.
KT1	nauroivat hänen ääntäessään Ollulin "Orrur".	Hän	yrityi myös poisoppia olevansa kuningas. Kun
LT1	had her back against a wall. She was filthy,	she	was trembling, and her face was blank and mad,
KT1	selkä seinää vasten. Hän oli saastainen ja	-	vapisi, ja hänen kasvonsa olivat tyhjä ja

Persoonapronomininit ovat keskellä ja niiden kummallakin puolella muu tekstiyhteys. Harmaataustaiset rivit ovat LT1:stä, ja vaaleat rivit vastaavia kohtia KT1:stä. Tässä *she* on ensin käännetty sanalla *hän* ja sitten turvauduttu ellipsiin.

Tarkemman tarkastelun kohteeksi otin persoonapronominien osumista LT1:stä noin joka kymmenennen eli 30, LT2:sta noin joka 50:n eli 38 ja LT3:sta noin joka viidennten eli 20 osumaa, yhteensä siis 88 osumaa. Näistä 88 tapauksesta jokaisessa *he-* ja *she-*pronomininit oli käännetty joko pronominilla *hän* tai turvautumalla käännösratkaisussa

ellipsiin. Yhdessäkin tapauksessa persoonapronomineja ei ollut käännetty sukupuolite-
tulla substantiivilla *nainen* tai *mies* tai muilla sukupuolitetuilla ilmauksilla.

5.2 Lähtö- ja kohdetekstin vertailu

Tässä alaluvussa käyn läpi esimerkkien avulla lähtö- ja kohdetekstejä ja erittelen suku-
puolen representaation mahdollisia käännösstrategioista johtuvia muutoksia. Esimerkit
edustavat lähtöteksteissä esiintyvää laajempaa tendenssiä käyttää sukupuolittuneita
persoonapronomineja ja muita ilmauksia ristiriitaisesti.

5.2.1 ”Talven kuningas”

Kuten yllä mainittiin, Le Guin kirjoitti ”Winter’s King” -novellin alkujaan niin, että
getheniläisiin viitataan pronomiinilla *he*. Uudelleenjulkaisua varten hän kuitenkin vaihtoi
he-pronominit pronominiin *she*. Englanninkielisessä lähtötekstissä maskuliinisesti suku-
puolitettut sanat, kuten *king*, yhdistetään feminiiniseen pronominiin *she*, mikä luo tekstiin
jännitteen ja tuottaa epänormatiivista sukupuolta. Toisaalta ristiriitaa äitiyteen liittyvien
ilmausten, kuten *nurse* ja *give birth*, ja maskuliinisen *he*-pronominin välillä ei ole, vaan
äitiys liitetään norminmukaisesti feminiiniseen *she*-pronominiin.

- (1) Argaven XVII was loved in *her* domain. After the dull brutality of King Emran’s reign that had
ended in the shadow of madness and the country’s bankruptcy, *she* had come: sudden, gallant,
young, changing everything; sane and shrewd, yet magnanimous. *She* had the fire, the splendor that
suited *her* people. *She* was the force and center of a new age: one born, for once, king of the right
kingdom. (LT1 s. 101.)

Argaven XVII oli rakastettu valtakunnassaan. Kuningas Emranin tympeän brutaali kausi oli päättynyt
hulluuden varjoon ja maan vararikoon, ja sitten tuli *hän*, nopea, uljas, nuori, muuttaen kaikki,
mieleltään terve ja ovela ja kuitenkin jalo. *Hänessä* oli se tuli ja loisto josta *hänen* kansansa piti.
Hän oli uuden aikakauden voima ja keskus: kerrankin oikea kuningas syntynyt oikeaa valtakuntaa
hallitsemaan. (KT1 s. 50.)

Esimerkissä 1 *her* on käännetty ensin suomen kieliopin mukaisesti possessiivisuffiksilla.
Tässä tapauksessa ellipsi on kielten erojen vuoksi välttämätön. Seuraavat *she*-pronominin
esiintymät on käännetty sanalla *hän*. Näin sanojen *she* ja *king* välille muodostuva ristiveto
ei välity suomennoksessa, sillä *kuninkaan* voi helposti tässä tulkita norminmukaisesti viit-
taavan mieheen. Myös ympäröivät ilmaukset tukevat tätä tulkintaa: erityisesti sana *uljas*
mielletään usein maskuliiniseksi (vrt. *Kielitoimiston sanakirja* s.v. *uljas*). Persoonapronominin ja siihen liittyvien sukupuolitettujen ilmausten välisen jännitteen tuottaminen suomennokseen onkin vaikeaa. Sukupuolitettujen pronominin puuttumista voisi kompensoida käyttämällä esimerkiksi *hän*-pronominin sijaan muita sukupuolitettuja ilmauksia, kuten esimerkiksi sanaa *nainen*. Ristiriitaa olisi ollut myös mahdollista tuottaa kohdetekstiin kuvailemalla kuningasta feminiiniseksi miellettyillä sanoilla.

Alaluvussa 3.2.1 esittelemässäni huomautuksessa suomentaja sivuuttaa lähtötekstin sukupuolitettujen persoonapronominin merkityksen suomennoksen kannalta sanomalla, että

muutos maskuliinisesta *he*-pronominiesta feminiiniseen *she*-pronominiin ”ei näy” suomennoksessa (Le Guin 2005: 42). Tämä antaa vaikutelman siitä, ettei sukupuolitettujen pronomien vaikutusta tekstiin kokonaisuutena ole välttämättä otettu huomioon.

Käännöksen voi edellisen perusteella sanoa olevan kotouttava. Käännös on suomen kielen normien ja pronominijärjestelmän mukainen ja sujuva, mutta sivuuttaa mahdollisuuden tuottaa epänormatiivista sukupuolta. Kohdeteksti sivuuttaa lähtötekstissä olennaiset ristiriitaiset merkitykset, eli se Démontin jaon mukaan jättää epänormatiivisuuden huomiotta.

5.2.2 *Pimeyden vasen käsi*

The Left Hand of Darkness on käännösanalyysin kannalta teksteistä hedelmällisin, kun tarkastellaan epänormatiivisen sukupuolen tuottamista ristiriitaisella sukupuolitettulla sanastolla. Romaanissa on runsaasti katkelmia, joissa persoonapronominin ja tiettyyn sukupuoleen viittaavan substantiivin välillä on ristiriita. Romaanissa on myös muutamia tapauksia, joissa käytetään sekä *he*- että *she*-pronominia viittaamaan samaan henkilöhaamoon.

- (2) *My landlady, a voluble man, arranged my journey into the east. [– –] He was the superintendent of my island; I thought of him as my landlady, for he had fat buttocks that wagged as he walked, and a soft fat face, and a prying, spying, ignoble, kindly nature.* (LT2 s. 38–39.)

Vuokraemäntäni, puhelias mies, järjesti matkani itään. [– –] Hän oli saareni isännöitsijä: ajattelin häntä aina vuokraemäntänäni, sillä hänellä oli lihavat pakarot jotka keinahtelivat hänen kävellessään, pehmeät lihavat kasvot ja tunkeilevan utelias, alhainen ja ystävällinen luonne. (KT2 s. 51–52.)

Esimerkissä 2 *he*-pronomini on suomennettu pronomiinilla *hän*, joten ristiriita sanojen *he* ja *landlady* välillä ei välity. Sen sijaan sukupuolituneet substantiivit *landlady*, jonka merkitys viittaa suoraan naispuoliseen kohteeseen, ja *superintendent*, joka ainakin konnotaatioltaan viittaa miespuoliseen kohteeseen, on suomennettu substantiiveilla *vuokraemäntä* ja *isännöitsijä*. Sanojen kantasanat *emäntä* ja *isäntä* ovat selkeästi binäärisesti sukupuolitettut, minkä voi ajatella vahvistavan sukupuoliviittausten ristiriitaa ja täten kompensoivan *hän*-pronominin kieliopillista sukupuolineutraaliutta.

Tässäkin käännösstrategia vaikuttaa kotouttavalta. Vaikka sanasto tuottaa ristiriitaa hahmon sukupuolen representaatioon, sukupuolitettua pronominia ei ole käännetty esimerkiksi sukupuolitettulla substantiivilla. Toisaalta epänormatiivista sukupuolta ei ole myöskään häivytetty. Kohdetekstin voi ajatella latistavan epänormatiivisuuden stereotyyppioiksi, sillä se keskittyy lähinnä sanojen täsmällisiin vastaavuuksiin, muttei ota huomioon tekstin monikerroksisuutta (Démont 2018: 163).

5.2.3 ”Täysikäistyminen Karhidessa”

Erityisiä hankaluuksia suomennoksen kannalta lähtöteksteissä aiheuttaa tarinan sisäinen metateksti, jossa kommentoidaan englannin kielen rajoitteita sukupuolen ilmaisussa.

Lähtöteksteissä käytetään tieteistekstille tyypillisesti Le Guinin keksimän getheniläisten kielen sanoja. Getheniläisten sukupuoletonta normaalitilaa kutsutaan tarinassa sanalla *somer* ja sukupuolitettua tilaa sanalla *kemmer*.

- (3) I have already had some trouble trying to tell this story in a language that has no *somer* pronouns, only gendered pronouns. In their last years of *kemmer*, as the hormone balance changes, most people mostly go into *kemmer* as *men*. Dory's *kemmers* had been *male* for over a year, so I'll call Dory "he," although of course the point was that *he* would never be either *he* or *she* again. (LT3 s. 2–3.)

Minulla on ollut jo vaikeuksia kertoa tätä tarinaa kielellä, jossa ei ole *somer*pronomineja, vain sukupuolipronomineja. Viimeisinä *kemmer*vuosina, kun hormonitasapaino muuttuu, useimpien ihmisten täytyy tulla *kemmeriin miespuolisina*. Doryn *kemmerit* olivat jo yli vuoden ajan olleet *miespuolisina*, joten häntä puhuteltiin yleisesti "mieheksi", vaikka asian ydin oli tietenkin se, että *hän* ei olisi enää koskaan uudelleen *miespuolinen* tai *naispuolinen*. (KT3 s. 19–20.)

Esimerkissä 3 sanat *man* ja *male* on suomennettu sanalla *miespuolinen*. Persoonapronominin *he* ensimmäinen esiintymä on suomennettu sanalla *mies*, kun toinen esiintymä puolestaan on suomennettu *hän*-pronominilla. Sana *mies* on lainausmerkeissä, minkä voi tulkita siten, etteivät getheniläiset ole miehiä tai naisia *kemmerissä*. Persoonapronomi *she* on suomennettu sanalla *naispuolinen*. Sanat *miespuolinen* ja *naispuolinen* tuntuvat viittaavan enemmän ihmisen ominaisuuteen kuin siihen, mitä hän on. Suomenos voi siis ohjata lukijan tulkintaa getheniläisistä toiseutettuun suuntaan.

Kiinnostavaa on myös se, että kohdetekstissä viimeisen virkkeen näkökulma muuttuu kertojan näkökulmasta yleiseksi: ilmaisusta "I'll call" tuleekin "puhuteltiin yleisesti". Tämä vie epänormatiivisen sukupuolen kauemmaksi kertojasta ja sitä myöten myös lukijasta, jolloin samastumista muuttuvan sukupuolen tavallisuuteen ei välttämättä tapahdu.

Esimerkin 3 käännös on selvästi kotouttava. Se ikään kuin etäännyttää mieheyden ja naiseuden kauemmaksi hahmon olemuksesta ja loiventaa näin lähtötekstin tarkoittamaa ristiriitaa sukupuolitettujen ilmausten välillä. KT3 eroaa myös kahdesta muusta kohdetekstistä siten, että siinä tekstissä esiintyvät keksityt sanat *somer* ja *kemmer* on normalisoitu suomen kielelle tavalliseen muotoon *someri* ja *kemmeri* (vrt. esim. lainasana *fax* → *faksi*). Näiden seikkojen vuoksi käännös jättää Démontin mukaan epänormatiivisuuden huomiotta.

6 Tulokset

Korpusanalyysin perusteella tekstien pronominit *he* ja *she* on pääasiassa suomennettu *hän*-pronominilla tai käytetty strategiana ellipsiä. Käännösongelma, joka muodostuu kun lähtötekstit tukeutuvat feminiinisten ja maskuliinisten pronomien ja muiden sukupuoli-tettujen ilmausten käyttämiseen samoista hahmoista, ratkeaa suomennoksissa siis väistämällä ongelma kokonaan. Tarkemmin eritellyissä esimerkeissäkin kotouttava käännös vähentää lähtötekstissä tuotettua epänormatiivista sukupuolta ja tieteisteksteille tyypillistä outouttamista kohdetekstissä. Käännökset ovat siis Démontin mukaan käännöksiä, jotka jättävät huomiotta epänormatiivisen sukupuolen representaation monisyisen merkitysverkon.

Sukupuolitetun kielen vastakkainasettelu on vähäisempää suomennoksissa, sillä neutrin *hän*-pronominin käyttämistä ei ole kompensoitu käyttämällä muita sukupuolitettuja ilmauksia. Vaikka *hän* poistaa osan ristiriidasta, muiden sukupuolitettujen ilmausten välinen ristiriita on osin siirtynyt suomennoksiin, kuten esimerkin 2 *landlady* → *vuokramentä* ja *superintendent* → *isännöitsijä*.

Suomen yksikön kolmannen persoonan pronomini *hän* saatetaan tulkita herkemmin maskuliiniseksi (Engelberg 2018). Se voi myös muutoin mukailla ympäröivien ilmausten ymmärrettyä sukupuolta, kuten esimerkissä 1, jossa sanat *kuningas* ja *hän* tulkitaan maskuliiniseksi. LT1:ssä getheniläisiin viittaavan persoonapronominin vaihtaminen maskuliinisesta feminiiniseen tuottaa valtavan näkökulmamuutoksen, johon lukijat ovat kirjailijan esipuheen mukaan reagoineet vahvasti sekä puolesta että vastaan (Le Guin 1987). Tämä tuodaan esiin kirjailijan esipuheessa, mutta se ei tunnu vaikuttaneen suomennoksen käännösstrategioihin.

Vaikka sukupuoli on näille tarinoille keskeistä, suomennoksissa sukupuolen kääntämisen erityisyys on osin sivuutettu. Kääntäessä olisi ollut mahdollista käyttää kompensoivia ilmauksia, kuten konnotaatioiltaan feminiinisiä ja maskuliinisia ilmauksia tuottamaan epänormatiivista sukupuolta. Kotouttavat paikalliset käännösstrategiat vähensivät kohdetekstien ristiriitoja ja monimerkityksisyyttä, minkä vuoksi ne tuottavat hyvin erilaisen lukukokemuksen kuin lähtötekstit, joissa sukupuoli problematisoidaan ja se tuodaan keskeiseksi osaksi tarinan juonta ja teemoja.

7 Lopuksi

Tutkimusta aloittaessani odotin, että suomen *hän*-pronomini sopisi hyvin viittaamaan epänormatiivista sukupuolta edustaviin hahmoihin. Oletin, että *hän* toimisi tasa-arvoistavana tekijänä, joka liudentaisi lähtötekstin sukupuolitettujen *he-* ja *she-*pronominien binääristä vaikutusta. Vaikuttaisi kuitenkin siltä, että siinä, missä aineistoni lähtöteksteissä maskuliinisuus ja feminiinisyys on eksplisiittistä, kohdeteksteissä se on puolestaan implisiittistä. Tällöin binäärisen sukupuolen läsnäoloa on vaikeampi huomata ja kyseenalaistaa.

Kotouttava käännösstrategia häivyttää kaikissa lähtöteksteissä ilmenevää ja keskeistä sukupuolen ristiriitaa ja tuottaa kohdetekstiin paljon konventionaalisemman näkemyksen sukupuolesta. Tämän vuoksi erityisesti epänormatiivisia sukupuolia kuvaavaa tekstiä suomennettaessa kannattaisi ottaa huomioon se, että sukupuolen binääristä poikkeaville piirteille etsittäisiin muitakin vastineita kuin näennäisesti sukupuolineutraali *hän*-pronomini. Suomen kielen sukupuolittuneet piirteet ja niihin mahdollisesti liittyvät käännösongelmat olisi syytä ottaa huomioon myös kääntäjänkoulutuksessa.

Vaikka tutkimus koskee hyvin rajattua aineistoa, vaikuttaa siltä, että aihetta kannattaisi tutkia tarkemmin. Korpusten vertaaminen esimerkiksi laajempaan suomennoskirjallisuuden korpukseen tai englanninkielisen tieteiskirjallisuuden korpukseen saattaisi olla hedelmällistä. Aineistoa on myös tällaisenaan mahdollista analysoida tarkemmin sekä määrällisesti että laadullisesti. Mikäli korpukset annotoidaan, niistä voi saada tarkempaa tietoa myös koneellisesti. Vastaavanlaista tutkimusasetelmaa voi tulevaisuudessa hyödyntää myös laajemman tekstiaineiston tutkimuksessa.

Lähteet

Tutkimusaineisto

- Le Guin, Ursula K. 1969. *The Left Hand of Darkness*. New York: Ace Books.
- Le Guin, Ursula K. 1986 [1976]. *Pimeyden vasen käsi*. Suomentanut Kalevi Nyytjä. 2. painos. Juva: WSOY.
- Le Guin, Ursula K. 2002. Coming of Age in Karhide. Teoksessa: *The Birthday of the World and Other Stories*. New York: HarperCollins, 1–9.
- Le Guin, Ursula K. 2004. Winter's King. Teoksessa: *The Wind's Twelve Quarters*. New York: William Morrow, 93–117.
- Le Guin, Ursula K. 2005. Talven kuningas. Teoksessa: *Pimeälipas ja muita kertomuksia*. Suomentanut Johanna Vainikainen-Uusitalo. Helsinki: Kirjava, 42–67.
- Le Guin, Ursula K. 2019. Täysikäistyminen Karhidessa. Teoksessa: *Maailman syntymäpäivä ja muita tarinoita*. Suomentanut Jyrki Iivonen. Tampere: Vaskikirjat, 15–36.

Kirjallisuuslähteet

- Baer, Brian James & Klaus Kaindl (toim.) 2017. *Queering Translation, Translating the Queer. Theory, Practice, Activism*. New York: Routledge.
- Baldo, Michela, Jonathan Evans & Ting Guo 2021. Translation and LGBT+/queer activism. *Translation & Interpreting Studies. The Journal of the American Translation & Interpreting Studies Association* 16:2, 185–195.
- Baroni, Raphaël 2014. Tellability. Teoksessa: Hühn, Peter ym. (toim.) *the living handbook of narratology*. Hampuri: Hamburg University.
Saatavissa: <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/tellability> [viitattu: 22.3.2022].
- Butler, Judith 2002 [1990]. *Gender Trouble*. 2. painos. Lontoo: Routledge.
- Démont, Marc 2018. On Three Modes of Translating Queer Literary Texts. Teoksessa: *Queering Translation, Translating the Queer. Theory, Practice, Activism*. New York: Routledge, 157–171.
- Eckert, Penelope & Sally McConnell-Ginet 2003. *Language and Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Engelberg, Mila 2016. *Yleispätevä mies. Suomen kielen geneerinen, piilevä ja kieliopillistuva maskuliinisuus*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Engelberg, Mila 2018. *Miehiä ja naisihmisiä. Suomen kielen seksismi ja sen purkaminen*. TANE-julkaisu, (2018) 18. Helsinki: Tasa-arvoasiain neuvottelukunta TANE.
- Flotow, Luise von 2011. *Translating Women*. Ottawa: University of Ottawa Press.

Flotow, Luise von 2016 [1997]. *Translation and Gender. Translating in the "Era of Feminism"*. Lontoo: Taylor and Francis.

Fludernik, Monika 1999. The Genderization of Narrative. Teoksessa: John Pier (toim.) *Recent Trends in Narratological Research*. Graat: Presses universitaires François-Rabelais. Saatavissa: <http://books.openedition.org/pufr/3958> [viitattu 22.3.2022].

Harvey, Keith 2003. *Intercultural Movements. American Gay in French Translation*. Manchester: St Jerome.

Júnior, Adail Sebastião Rodrigues 2005. An Exploratory Study of Representation of Gay Characters in a Parallel Corpus of Short Stories: A Systemic-Functional Approach. *Cadernos de Tradução* 2:16, 83–104.

Kielitoimiston sanakirja. 2021. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Saatavissa: <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi> [viitattu 23.3.2022].

Le Guin, Ursula K. 1989. *Dancing at the Edge of the World. Thoughts on Words, Women, Places*. New York: Grove Press.

Le Guin, Ursula K. 2004. *The Wind's Twelve Quarters. Stories*. New York: Harper Perennial.

Leonardi, Vanessa 2013. Can we translate ambiguity? Teoksessa: Eleonora Federici & Vanessa Leonardi (toim.) *Bridging the Gap between Theory and Practice in Translation and Gender Studies*. Newcastle-upon-Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 63–74.

Roberts, Adam 2006. *Science Fiction*. Lontoo: Routledge.

Roberts, Robin 1993. *A New Species. Gender and Science in Science Fiction*. Urbana: University of Illinois Press.

Rose, Emily. 2021 *Translating Transgender Identity. (Re)Writing Undecidable Texts and Bodies*. Routledge Studies in Literary Translation. New York: Routledge.

Rossi, Leena-Maija 2015. *Muuttuva sukupuoli. Seksuaalisuuden, luokan ja värin politiikkaa*. Helsinki: Gaudeamus.

Santaemilia, José 2005. *Gender, Sex and Translation. The Manipulation of Identities*. Manchester: Routledge.

Seta 2018. *Sateenkaarisanasto*. Saatavissa: <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarisanasto/> [viitattu 30.9.2021].

Simon, Sherry 1996. *Gender in Translation. Cultural Identity and the Politics of Transmission*. Translation Studies. Lontoo: Routledge.

Slater, Michael D., Benjamin K. Johnson, Jonathan Cohen, Maria Leonora G. Comello & David R. Ewoldsen 2014. Temporarily Expanding the Boundaries of the Self: Motivations for Entering the Story World and Implications for Narrative Effects. *Journal of Communication* 64:3, 439–455.

Venuti, Lawrence 2018 [1995]. *The Translator's Invisibility. A History of Translation*. 3. painos. Lontoo: Taylor & Francis.

Kirjoittaja

Anna Merikallio toimii tohtorikoulutettavana Turun yliopistossa ja asiatekstikäntäjänä Kielenkutoja-toiminimellä. Hän on erityisen kiinnostunut sukupuolen kääntämiseen liittyvistä kysymyksistä ja kääntämisen kulttuurisista vaikutuksista.

Sähköpostiosoite: anna.m.merikallio@utu.fi